

יִתְרָת, יְתָרַת

כל מקום שכתובה תיבת "יותרת" במקרא עניינה אחד: "חצר הכבוד" (משנה יומא ח, ו), "אצבע הכבוד" (תמיד ד, ג), ("חצר" אף בתרגומי התורה). ואין עניינה יתרון וייתור כלל. להוראה זו של יתרון נמצאת תיבה בלשון המשנה והתלמוד, והיא: יְתָרַת.

שינוי במשנה, בכורות ז, ו: היתה בו (בה) יתרת וחתכה. יתרת – כן בנוסחאות הדפוסים ובכתב־יד מינכן ובמשנה שעם פירוש הרמב"ם בכתב ידו, מהדורת ששון, ועוד. בכתב־יד קופמן: היתה בה יְתָרוֹת וחתכה ("כשר היתה בה יתירות וחתכה" נכפל בטעות, וכמובן לא ניקדה המנדק, ונמחקה על ידי קווים מעל לתיבות).

ואף בלשונו של רב חייא בר אשי אמר רב, קידושין כד ע"ב–כה ע"ב: היתה לו יתרת וחתכה, עבד יוצא בהן לחירות. וברור, שניסוח הדברים הם בלשון המשנה בבכורות. בהוצאת לו שלמשה בבכורות יתרת, ובמשניות דפוס ויניציא (שינויי נוסחאות בדפוס ראם) יתרה, וכיוצא בה ברש"י במשנה: יתירה.

בכתב־יד פרמה: היתה בה יתרת וחתכה (כן נראה בצילום, וכן לאחר מכן: ייתר בידיו וברגליו).

בפסקה שבגמרא בבכורות מה ע"א בכמה דפוסים חדשים יתרת (כמו בהוצאת לו במשנה), אבל בדפוס ראם יתרת, וכן בכ"י מינכן.

בברייתא שלאחר מכן: ת"ר יתירה שיש בה עצם וכו'. אבל בכ"י מינכן אף כאן: יתרת. ובמירא של רב חסדא: דבר זה רבינו הגדול אמרו, המקום יהיה בעזרו, יתרת שיש בה עצם וכו'.

מכל זה ברור, שהנוסח העיקרי בכל העניין, בבכורות במשנה, בברייתא ובמירא הוא: יתרת. אלא ששגרת לשון המקרא עשתה, והסחת הדעת גרמה, שלא דקדקו מעתיקים כאן וכאן. וכך נמצא אף בכתב־יד, כגון בכ"י אוקספורד של התלמוד (סימן 344), שהמשנה כתובה בו בתוך דברי התלמוד. במשנה שם: יותרת; בברייתא: יתירה; ואח"כ: ת"ר יתירה שיש בה עצם; במירא: יתירות (כמו בכ"י קופמן במשנה:!) שיש בו עצם. ובכ"י המוזיאון הבריטי add. 125717 במשנה: יתרת; בברייתא: יתירה; ואח"כ: תנו רבנן יתרת שיש בה עצם; וכן אף בדברי רב חסדא.

בכתובות עז ע"א: "הכא במאי עסקינן ביתרת, יתרת מאי ראייה מייתי". כך בדפוסים, אבל בכ"י מינכן: ביתרת, יתרת מאי וכו'.

אף בחולין מז ע"א: ההוא יתרתא דאתא לקמיה דמרימר, א"ל לית הילכתא כוותיה

1. הניקוד הוא על פי המקרא. הו"ו נמחקה על ידי קו. ואם יש עמידה לנוסח הכתיב (וכן בכ"י אוקספורד שנוכיר לקמן, בגמרא, אבל לא במשנה ובברייתא), אפשר שיש כאן שם מופשט: יתירות.
2. בכ"י מינכן כאן: אצב' יתיר'. במקום יתרת, ועיין לקמן הערה 5.
3. רב הונא בקידושין מוסיף על דברי רב: והוא שנספרת על גב היד. ובבכורות נאמרו הדברים בשם רבה בר בר חנה, אמר ר' יוחנן, בפירוש המשנה!
4. בכ"י מינכן כאן ובסוכה לג ע"ב וכן בכ"י המוזיאון הבריטי, שנוכר בפנים: המקום יהיה לו בעזרו. על פי לשון הכתוב בתהלים קיח, ז: ה' לי בעזרי. בנדה מט ע"ב ובסוכה לה ע"ב אף בכ"י מינכן: והמקום יהיה בעזרו.
5. במקבילה בנדה מט ע"ב: "אצבע יתירה שיש בה עצם". והוא פירוש, כמו בכ"י מינכן בקידושין (לעיל הערה 2), וכך ברמב"ם פרק ב מביאת מקדש, הלכה יא: אצבע יתירה, חתך את היתירה. וכן בפרק ב מטומאת מת הלכה ג: אצבע יתירה.

דרבא ביתרת. בכ"י רומי השני: ההוא יותרת, אבל בשאר כתבי היד: יתירתא (יתירא. ברש"י ד"ה וה"מ: דיתרת כשרה).

ובלשון "הלכות גדולות", הלכות טריפות, מהדורת רא"ש טרוב, דף קכח ע"א: חזינן אי קימא ההוא יותרת בדרא דאוני. וב"הזהיר", פרשת שמיני, דף מב ע"א, בתרגום דברי הלכות גדולות): אם אותה היתרית עומד כסדר האוונים וכו'.

וב"גאונים" וב"פוסקים" בעניין הזה הנוסח: יותרת. בערוך, ערך "יתר", הביא מבכורות ומקידושין יותרת, ומכתובות ביתרות, יתרות. בדפוס פיזרו של הערוך הזכיר רק של קידושין, ובשל כתובות גרס: ביתירות, יתירות. אבל בכ"י ווינא (תוספת הערוך השלם) בזו של בכורות: יתירת.

נוסח אחיד בכל המקומות הנ"ל יש ב"פירוש הגאונים לטהרות", והוא: יתירת. במשנת פרה ב, ב שנינו: "היתה בה יבלת וחתכה ר' יהודה פוסל". כך בכל הנוסחאות, אבל ב"פירוש הגאונים לטהרות" מהדורת ריי"נ אפשטיין עמ' 103 כתוב: "יתרת א"ד יבלת, כדאמ' בבכורות לעניין מומין וכיוצא בה גרסינן בגמרא לעניין מומין בנשים, הכא במאי עסיקין, אינימא ביתרת, יותרת מאי מאית. ודכותיה לענין עבד בהאשה נקנית". היוצא מכל מה שהבאנו הוא, שנראה ברור שהנוסח בכל המקומות רובם ככולם גורסים בהם יותרת (או יתירת, כמו בארמית יתירתא).

והניקוד של תיבה זאת הוא יְתֵרֶת כמות שניקד בן-יהודה במילונו במשנת בכורות, וכן ניקד ילון. ומוכיח עליו אף הנוסח: יתירת.

על פי זה קבעו במילון למונחי צילום: "יְתֵרֶת-ראש" לתרגום leader of micr. ויְתֵרֶת סוף – trailer of micr.

6. ב"שבלי הלקט" בדף קצט ב: ביתרות (?).

ה ו ו ע ר י ם ו ה ו ו ע ר ו ת

א. המינוח

- ועד המינוח התכנס לשיבה אחת, ובה השתתפו גם קצת חברים מעוניינים, שאינם חברי הוועד. נדונו הצעות לשינויים בדרכי המינוח באקדמיה ולעריכת מחקר על קליטתן של קביעות האקדמיה בשימוש.
- בתחום ועד המינוח נעשתה עבודה במקצועות אלה:
1. ספרנות (ירושלים): היו שש ישיבות, ובהן נדונו ההערות להודעות הסיכום על פרקי המילון א-ה. לקט של מונחים מיוחדים נבחר בשתי ישיבות מצומצמות של הוועדה בתל-אביב והובא אח-כ לפני מליאת הוועדה לאישור. החברים מטעם האקדמיה: הא' ש' אברמסון, מ' מדן וע"צ מלמד; בעלי המקצוע: הא' ח' וליש, מ' נדב, ש' נשקס, ש' שונמי, צ' שורר. המזכירה: הגב' הדסה שי.
  2. כימיה (ירושלים): הוועדה קיימה 10 ישיבות. בארבע הישיבות הראשונות נסתיים בקריאה ראשונה הדיון על דרכי המינוח בכימיה אי-אורגנית. סיכום הישיבות האלה עומד להימסר בחוור לחברי האקדמיה ולבעלי המקצוע, והערותיהם יידונו בקריאה שנייה. בשש הישיבות האחרות הוחל בדיון על דרכי המינוח בכימיה האורגנית. הדיון נערך בעקבות הנומנקלאטורה של האיגוד הבין-לאומי לכימיה עיונית ושימושית (IUPAC). חברי הוועדה: האדונים ע' איתן, א' גלזנר (יור עד הישיבה הרביעית), מ' מדן, י' מרכוס, ישעיה לייבוביץ (יור למן הישיבה החמישית), י' קלוגאי, ע' שטייניץ, ש' שראל. המזכירה: הגב' ש' בהט.
  3. כימיה (תל-אביב): ב-5 ישיבות גמרה הוועדה את הדיון ברשימת מונחים לכלים ולפעולות בהם. קצת מונחים מסופקים עמדו להידון בישיבה משותפת עם חברי הוועדה הירושלמית. חברי הוועדה: האדונים ע' איתן, ש' פינחס, ב' קרוא. מזכירתה הגב' גורית רייך.
  4. ארכיאולוגיה (ירושלים): היו 4 ישיבות, ונדון בהן בקריאה ראשונה פרק אבני היד ממונחי הפרהיסטוריה. חברי הוועדה: הגבירות א' ייבין, ת' יורעאל-ינוי והאדונים ע' איתן, ע' ברי-יוסף, ד' גלעד, ש' ייבין (יור), ע' ענתי. מזכירתה: הגב' ש' בהט.
  5. בישול (תל-אביב): לא היו ישיבות. המזכירות הכינה סיכום הקביעות בשני הפרקים (מונחי המטבח וחדר-האוכל), שנדונו לפני כן, והם טעונים אישור במליאת האקדמיה. המשך פעולתה של הוועדה התעכב, משום שלא נמצאו בעלי מקצוע להשתתף בה.
  6. תרבות הגוף (תל-אביב): לא היו ישיבות. המזכירות הכינה לאישור המליאה את פרק המונחים למכשירי ההתעמלות (פרק י"ד מן המילון), והוא אושר. פרק המונחים להתעמלות במכשירים נמסר לאדונים י' אלוף וצ' גשרי לעריכה מקצועית.
  7. זואולוגיה (תל-אביב): לא היו ישיבות, משום שקצת חברי הוועדה היו בחוץ לארץ. רשימה ראשונה (יונקים) של שמות בעלי-חיים, שאינם מצויים בארץ-ישראל, נשלחה בחוור לחברי האקדמיה ולבעלי המקצוע.
  8. הוועדה המרכזית למונחי הטכניקה (חיפה): חברי הוועדה: האדונים ד' אביר, ש' אירמאי, ע' איתן, יאיר בורלא, יהודה בורלא, י' בן-נון, מ' גלברט, י' עמי, מ' פלג, ב' פלדשטיין. מזכיר הוועדה: הא' א' אסטרחן.
  9. ועדת האישורים למונחי טכניקה (חיפה): ב-4 ישיבות עיינה הוועדה במונחים

- שבמילונים להידרולוגיה, לחוק חומרים ולבטון לפני הבאתם לאישור במליאת האקדמיה. חברי הוועדה: האדונים א' אירמאי, ע' איתן, י' בן-נון. המזכיר: הא' א' אסטרמן.
10. צילום (ירושלים): לא היו ישיבות. מליאת האקדמיה אישרה את המונחים שבכל פרקי המילון, והוא נערך ונמסר לדפוס.
11. קשר ואלקטרוניקה (תל-אביב-בשיתוף המועצה לקשר ואלקטרוניקה): שני החלקים האחרונים של המילון, שהוכן בוועדה, נשלחו בהודעת-סיכום ואושרו במליאת האקדמיה. היו בסך-הכול 33 ישיבות, מהן 18 ישיבות של ועדה מצומצמת, שהוקדשו לעריכת המילון הנ"ל לפני מסירתו לדפוס ושחבריה האדונים ע' איתן, מ' גוטצייט, ד' דגני, א' רון, ומוכרתה הגב' נורית רייך.
- בשאר 15 הישיבות נדון בקריאה ראשונה התרגום העברי למונחים שבמילון הבין-לאומי למונחי הרדיו. בישיבות אלה השתתפו, מלבד חברי הוועדה המצומצמת הנ"ל: האדונים י' הולנדר, ש' סמילר, מ' שניר, מ' שקד. בדיון בקריאה שנייה ישתתפו גם שאר חברי הוועדה: האדונים ג' זינגר, ג' לביאון, ש' מלצר, צ' ריזל.
12. גיאודזיה (חיפה): בשתי ישיבות הוועדה נדונו מונחי המילון, שנתקבלו עליהם הערות בתשובה על הודעת הסיכום.
- חברי הוועדה: האדונים ע' איתן, י' בן-נון, מ' גייסלר, פ' יואלי, נ' קדמון (חבר-כתב), ל' שטוך. המזכיר: הא' א' אסטרמן.
13. הידרולוגיה (חיפה): המילון נשלח בהודעת-סיכום והוכן לאישור מליאת האקדמיה. הא' יוסף בן-נון בדק את המילון לפי המילון הבין-לאומי, שיצא בשנת 1968, וקצת ספקות עמדו עוד לדיון בוועדה מקצועית מצומצמת.
15. חזוק חומרים (חיפה): נגמרה הדפסתו של המילון.
16. ימאות (חיפה): המילון למונחי הימאות, כרך א', נמסר לדפוס, אחר שאושרו פרקי האחרונים במליאת האקדמיה. לפרקים אלו-חבלים וקשרים-הוקדשו קודם לכן 5 ישיבות הוועדה, וב-9 ישיבות נוספות נמשך הדיון במונחי הנווטות. מצע הפרק "מונחי נמלים" נערך לדיוני הוועדה.
- חברי הוועדה: האדונים א' אריאל, י' בן-נון, ז' הים, ש' טנקוס, ד' קלר, ע' קלמפרר, י' רמגל (חבר-כתב), ה' שכנאי. המזכיר: הא' אסטרמן.
17. בנייה (חיפה): נערכו 13 ישיבות, ובהן נגמרו בקריאה הראשונה הפרקים דלתות וחלונות. הצעות הוועדה נשלחו בחזר. חברי הוועדה: האדונים פ' דיאמנט, מ' היימן, ד' כרמל (חבר-כתב), י' קאופמן, א' קריב. המזכיר: הא' א' אסטרמן.
18. הנדסת דרכים (חיפה): ב-13 ישיבות נגמרה הקריאה האחרונה במונחי התעבורה והחל בדיון הראשון במונחי בניית דרכים.
- חברי הוועדה: האדונים ש' ארביט, א' ישראלי, מ' ליבנה, מ' פלג, א' קריביץ. המזכיר: הא' א' אסטרמן.
19. יציקה (חיפה): הצעת המילון נשלחה בחזר. 5 ישיבות הוועדה הוקדשו לקריאה השנייה בעקבות הערות לחזר.
- חברי הוועדה: האדונים ע' איתן, ב' ברקאי, ל"י וינדרייך, ד' ורנר, א' קפלן, מ' קאט, פ' שפילברג. המזכיר: הא' א' אסטרמן.
20. חקר עבודה (חיפה ותל-אביב): המילון, שכבר אושר במליאת האקדמיה, נערך לדפוס. הא' יוסף בן-נון, שעשה עבודה זו, הכין גם הסברים למונחים, ואלה עומדים להידון בוועדה מקצועית.
21. עיבוד נתונים (ירושלים ותל-אביב): היו 3 ישיבות. נדונו בקריאה ראשונה שני פרקים

- נוספים מן המילון (ד. ארגון נתונים; ה. הצגת נתונים). שני הפרקים הראשונים נשלחו בחזור. חברי הוועדה: האדונים ז' בן-חיים, ב' הראלי, א' כשר, י' לבקוביץ, מ'צ קדרי, צ' ריזל. המזכיר: הא' ע' איתן.
22. עיבוד מים (חיפה): רשימת המונחים נשלחה בחזור, והוועדה דנה בהם בקריאה שנייה בשתי ישיבות.
- חברי הוועדה: האדונים נ' אילון, ש' אירמאי, ה' הימן, א' וקס, נ' ולצמן, נ' נרקיס, י' קוט. המזכיר: הא' א' אסטרן.
23. בינוי ערים (חיפה): נערכו 10 ישיבות. נדונו בקריאה ראשונה 5 פרקים מן המילון המקצועי. חברי הוועדה: האדונים י' אלון, ג' אבני, א' דרורי, ר' ויילר, ז' זהבי (חבר-כתב), ג' לנדאו, מ' מיקם, א' פרידיונג, ש' שורץ. המזכיר: הא' נ' נצר.
24. פסיקה (חיפה): 8 ישיבות נדונו בקריאה ראשונה 6 פרקים מרשימת מונחי המכניקה. חברי הוועדה: האדונים ש' אירמאי, ע' אסטרמן, ז' גולן (חבר-כתב), ד' יצחקי, נ' לרמן, מ' מיקם, ב' פרת. המזכיר: הא' נ' נצר.
25. רפואה (ירושלים ותל-אביב): הד"ר א' זנדבק הכין רשימה של מונחי פיסילוגיה, והיא עמדה להישלח למעוניינים לחוות דעה לפני הדיון בוועדה העתידה להתמנות.
26. משחק בריג' (תל-אביב): הא' י' אלוף והמזכירות ערכו את רשימת המונחים המוצעים לדיון, והיא עמדה להישלח למעוניינים לעיון ולמתן הערות.

ב. הדקדוק

- בתחום ועד הדקדוק פעלו:
- הוועדה לשאלות דקדוק שימושיות - הפלג לעניינים שיטתיים: בשלוש מתוך חמש משיבותיה הוגה ותוקן כלל ג' מכללי החולם. נדון שוב הקמץ שלפני הקמץ הקטן וזה שבמלים קדשים וְשָׂרִים. הוכנה בעניין זה הצעה אחרונה לישיבת המליאה. בשתי ישיבותיה האחרונות נדונו כללי הצירי.
- חברי הוועדה: האדונים בן-חיים, בנעט, ברנגרין, מדן, שבטיאל. מזכירתה: הגב' ש' בהט.
- הוועדה לשאלות דקדוק שימושיות - הפלג לעניינים שוטפים: בשלוש ישיבותיה נדונו שאלות, שהופנו לאקדמיה מטעם ועדות מינוח, מטעם שירות השידור ומן הציבור בכללו, כגון: ניקודם ונטייתם של השמות טפי, כופח, נמל, אזורים, הלכי רוח, בזיך, תקין ועוד. וכן נדונו שימושי לשון ושאלות כתיב.
- חברי הוועדה: האדונים בן-חיים, בנעט, ברנגרין, מדן, מירסקי, שבטיאל. מזכירתה: הגב' ש' בהט.
- הוועדה לתקנת הלשון:
- הוועדה נתכנסה לשמונה ישיבות, ובהן נדונו נושאים אלה: משפט הזיקה הבלתי מקושר, מקומו של הכינוי המוסב במשפטי הזיקה, שימוש הסביל בלשוננו והשימוש ב"על-ידי", דינו של תיאור פועל בין הנסמך והסומך (מעין: "ציאתו מן הארץ של השר").
- חברי הוועדה: האדונים בנדיר, בן-חיים, בנעט, ברנגרין, מירסקי, רבין, שלי. מזכירתה: הגב' בהט.
- הוועדה לכתיב שמות מחברים בביבליוגרפיה: נתקיימו שלוש ישיבות, ובהן נדונו העקרונות לתעתיק השמות לצורכי קטלוג: כיצד יועתקו שמות לועזיים לעברית ושמות כתובים בעברית, שכתבים אינו הולם את מנהגי הכתיב של ימינו. חברי הוועדה מטעם האקדמיה: האדונים בן-חיים, מדן, שירמן; ומטעם מפעל הביבליוגרפיה העברית: האדונים נ' בן-מנחם, י' יואל, י' מהלמן, ש' שונמי. מזכירתה: הגב' ש' בהט.

ג. הפרסומים

יצאו :

"לשוננו" כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה, כרך ל"ב, 4 חוברות בעריכת י" קוטשר. חוברת א-ב מוגדלת הרבה (כ"כ 20 גיליונות דפוס) ומוגשת לפרופ' ז' בן-חיים במלאות לו 60 שנה.

"לשוננו לעם", קונטרסים עממיים לענייני הלשון העברית בעריכת ע' איתן ומ' מדן, מחזור י"ט (קונטרסים קפ"ג-קצ"ב).

"זיכרונות האקדמיה ללשון העברית", כרך י"ד (תשכ"ז).

"למד לשונך" בעריכת ש' בהט, בלוחות ובעיתונות, גיליונות כ"ו-ל"ז.

בסדרת המילונים :

מילון למונחי חוק חמרים.

בסדרת מחקרים ומקורות :

"דקדוקי הטעמים" לאהרן בן-אשר, מהדורת א' דותן.

נמסרו להדפסה :

"זיכרונות האקדמיה ללשון העברית", כרך ט"ו (תשכ"ח)

מילון למונחי הבטח.

נמשכה הדפסתם של :

"ספר האגרון" לרס"ג, מהדורת ג' אלוני.

מילון למונחי הצילום.

מילון למונחי הימאות.

ד. פעולת המזכירות המדעית בציבור

שני עובדים מדעיים קבועים (הא' א' בנרוד והא' י' בוקסנבוים) מטעם האקדמיה הדריכו את עובדי שירות השידור בענייני לשון והשגתו על לשון השידורים.

נמשך כמקודם מתן העזרה הלשונית לציבור ולמוסדות. המזכירים המדעיים השתתפו כנציגי האקדמיה בוועדות מטעם מוסדות המדינה (ועדת השמות הממשלתית ועוד).

בחדש ניסן התחיל הא' ר' סיוון בעבודתו בהסברת ענייני האקדמיה בעיתונות ובציבור.